

УДК 342.9

Н.П. Капітаненкокандидат юридичних наук
ПВНЗ “Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій”**АЗАРТНІ ІГРИ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

У статті проаналізовано та узагальнено наукові підходи щодо розуміння азартних ігор як суспільного явища.

Ключові слова: азартні ігри, суспільне явище, гральний бізнес, історико-правовий аспект, законодавство.

I. Вступ

Для сучасної України діяльність з організації та проведення азартних ігор достатньо нова й поява її обумовлена демократичними перетвореннями в політичній та економічній сферах українського суспільства початку 90-х рр. ХХ ст. Однак відсутність чітких механізмів нормативно-правового регулювання сфери азартних послуг у країні призвела до неконтрольованого розвитку галузі, значного збільшення кількості гральних закладів, зростання правопорушень та деформації громадської моралі. Прийняття та набуття чинності Закону України “Про заборону грального бізнесу в Україні” від 15 травня 2009 р., який встановив тотальну заборону на ведення грального бізнесу й участь в азартних іграх до прийняття спеціального законодавства для здійснення діяльності у спеціально створених гральних зонах, питання не вирішило, оскільки діяльність залишилася в “тіні” поза будь-яким контролем держави.

Чинне законодавство України визнає, що азартна гра – це будь-яка гра, обов’язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати вигреш (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості [13]. З початку ХХ ст. діяльність з організації та проведення азартних ігор на міжнародному рівні почала набувати масового характеру й на сьогоднішній день у переважній більшості країн світу гральний бізнес легалізований. Ринок гральних послуг у кожній країні має свої особливості, обумовлені історичними, політичними, економічними й національними характеристиками. Дослідження дає можливість вивчити таке багатогранне й неоднозначне суспільне явище як азартні ігри, визначити й узагальнити концепції щодо їх розуміння для створення виваженого вітчизняного законодавства з врегулювання відносин у сфері грального бізнесу. За таких обставин зазначена про-

блема є актуальною та важливою для українського суспільства.

Правовідносини у сфері азартних ігор не так часто були об’єктом дослідження вчених-правників у радянські часи з причин їх заборони, однак з II пол. 80-х рр. ХХ ст., коли азартні ігри в нашій країні почали відроджуватися, а потім на початку 90-х рр. ХХ ст. були легалізовані, інтерес науковців до нового правового явища збільшився, про що свідчать наукові праці вітчизняних фахівців, зокрема Д.О. Гетманцева, В.М. Дорогих, Н.І. Майданик, Н.О. Петричко, а також російських правознавців: В.М. Берекета, М.І. Брагінського, В.Д. Леготкіна, О.В. Матіна, М.Ю. Неруша, Н.І. Сазанової. Стан наукової розробленості питання створює умови для продовження дослідження азартних ігор в історико-правовому контексті.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає у здійсненні аналізу та узагальненні підходів щодо розуміння азартних ігор як суспільного явища на основі осмислення наукових праць, нормативно-правових актів та результатів правозастосовної практики.

III. Результати

Азартні ігри як суспільне явище виникло на певному етапі цивілізації, що сприяло формуванню цілого комплексу нерозривно пов’язаних між собою відносин певного характеру: пізнавального (зацікавленість в ознайомленні з новим явищем, яке не насаджується державою, а визначається особистим вільним вибором), емоційного (відчуття азарту, переживання в разі виграшу або програшу), психологічного (захоплення грою, бажання приймати участь у грі та вигравати), економічного (зацікавленість у виграші, бажання мати кошти для участі у грі), політичного (здійснення державою політики сприяння чи заборони гри) та правового (потреба у врегулюванні відносин стосовно азартних ігор). На етапі зародження азартних ігор між учасниками виникали відносини, які не були врегульовані нормами права, але в подальшому на етапі становлення азартних ігор у суспільстві виникла потреба

в правовій регламентації відносин не лише між організаторами азартних ігор та учасниками-гравцями ігор, а й між державою й усіма учасниками зазначених правовідносин.

Шлях розвитку азартних ігор – це шлях дозволів і заборон, розквіту й занепаду. Стародавні Єгипет, Індія, Китай, Рим, Греція були знайомі з азартними іграми, про що свідчать пам'ятники культури, надані археологами, істориками, культурологами. Так, в останках матеріальної культури Стародавнього Єгипту ще за 3500 р. до н.е. археологи знайшли на камінні й кераміці малюнки людей, які кидають таранні кістки, хоча гравців переслідували, застосовуючи стягнення у вигляді тесання каміння для пірамід [6, с. 17]. Законодавство Стародавнього Риму базувалося на презумпції заборони азартних ігор з огляду на аморальність будь-якої гри на гроші. Так, перший відомий закон проти азартних ігор *Lex aleatoria*, введений у Римі в III ст. до н.е., забороняв більшість азартних ігор і дозволяв лише ті, які були засновані на доблесті, а саме: кидання списа, дротика, біг, стрибки або боротьба за умови ставки не більше одного соліда [4, с. 587]. До речі, в Стародавньому Римі мали дозвіл лише ті ігри, які були передбачені законом [11, с. 133–134]. Відтак з часів правового регулювання азартних ігор суспільство неоднозначно ставилося до азартних ігор, вбачаючи в них, крім виду розваг, ще й суспільне явище, яке несе певну загрозу для спільноти.

Період середньовіччя для азартних ігор став часом гонінь і заборон, хоча епоха Відродження інтересу до людини як найбільшої соціальної цінності суспільства вплинула також і на відношення держави й суспільства до азартних ігор. З XVII ст. у багатьох країнах Європи почали відбуватися суттєві економічні, політичні, соціальні перетворення, що сприяло поступовій легалізації азартних ігор. У подальшому відбулося розповсюдження азартних ігор серед усіх верств населення, що стало основою становлення ринку гральних послуг і послідовного формування відповідного законодавства з метою посилення державного контролю за діяльністю.

Азартні ігри завжди були об'єктом вивчення науковців різних сфер дослідження. Так, гра як явище являє собою одне із понять сучасних філософії, соціології, психології та культурології. В контексті цих наук гра розуміється як діяльність, зміст і цінність якої полягають у самому процесі гри [10, с. 77]. Найбільш поширеними соціально-філософськими теоріями ігор є такі.

Е. Берн вважає, що азартна гра є різновидом гри як соціального явища, з якого більшою частиною складається суспільне життя. Будь-яка гра є серією ходів, що міс-

тять пастку, певну хитрість (каверзу, підступ). Крім того, зауважує вчений, гра ґрунтується на індивідуальному плануванні й має своїм змістом послідовність трансакцій у вигляді соціальних контактів, що дають можливість отримати “винагороду” у вигляді задоволення, підтримання соматичної й психічної рівноваги [2, с. 16, 42].

З. Фрейд акцентує увагу на тому, що психологічним підґрунтям гри є не фізіологічне роздратування й певна рефлекторна схема, а саме психічне роздратування, яке діє зсередини та існує як потреба, що задовольняється шляхом зміни джерела внутрішнього роздратування [15, с. 20].

Й. Хейзинга, голандський історик культури, вивчає гру в декількох аспектах: як вид діяльності, як форму походження культури, як обов'язковий елемент усякої культурної активності та як рушійну силу розвитку культури. Вчений підкреслює естетичність гри, властиву їй гармонію й красу, які створюються вільним польотом фантазії й творчістю з одночасним дотриманням суворих правил дії та ігрової моралі. Також культуролог стверджує, що гра – це вільна діяльність, яка відбувається всередині навмисно обмеженого простору й часу, протікає впорядковано, за певними правилами й викликає до життя суспільні групи, які бажають оточувати себе таємницею або підкреслювати свою відмінність від іншого світу всіляким маскуванням [16].

Азартні ігри як соціальне явище знайшли своє відображення у працях вчених-правників. Зокрема, російський учений А.В. Лохвицький ще в середині XIX ст. обстоював позицію, що поширення в народі азартних ігор завжди призводило до зuboжіння й деморалізації, збільшення кількості злочинів, саме тому держава має право й обов'язок забороняти публічні азартні ігри [8].

Повернення до дослідження азартних ігор науковцями-правознавцями збігається з періодом переходу країни від планової економіки до ринкової на початку 90-х рр. XX ст., коли відбулася легалізація діяльності з організації та проведення азартних ігор [14]. Правники вивчали азартні ігри, в основному, в контексті інституту юридичної відповідальності. Так, В.Д. Леготкін, ґрунтовно дослідивши кримінальну відповідальність за організацію азартних ігор, запропонував визначити азартну гру як “продуктивну діяльність, пов'язану з перерозподілом матеріальних благ між учасниками та за якої несправедливий спосіб їх перерозподілу, заснований на випадку, разом з корисливим мотивом і відсутністю механізму, який би стримував емоційний стан гравців, є факторами втягнення в цю діяльність” [7, с. 12]. На думку В.М. Берекета, класифікація ігор

на азартні та інші не потрібна, тому що це сприяє плутанині, а прямолінійне визнання одних ігор призводить до появи інших: замість карт – доміно й шахи, замість шах – комп'ютерні ігри й автомати. Саме тому, вважає правник, у юриспруденції найбільш важливим є питання законності діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язаних з азартними іграми [1, с. 16–17].

В.М. Дорогих визнає ставлення держави до грального бізнесу як обережне з причин двоякості цього виду діяльності: з одного боку, наявність значного внеску від діяльності до бюджету держави й місцевого самоврядування, а з іншого – необхідність захисту суспільної моралі, психологічного й матеріально-фінансового добробуту громадян. Гральний бізнес заснований на поєднанні двох взаємозалежних задач – придбанні матеріальних благ і задоволенні своїх потреб, що полягають у бажанні досягти певного стресового стану. Науковець приходить до висновку про те, що гральний бізнес є специфічним видом підприємницької діяльності в Україні [5, с. 14–15].

Н.І. Майданик стверджує, що формулювання концептуальних положень азартної гри має базуватися на положеннях цивілістичної доктрини про загальнородові риси й особливості окремих видів договорів ігрового ризику, їх співвідношення з усталеними в суспільстві уявленнями про мораль відносно азартної гри [9, с. 10].

Д.О. Гетманцев визнає наявність в українському суспільстві розгорнутої дискусії щодо питання визначення місця грального бізнесу в системі існуючих суспільно-економічних відносин. За таких умов, вважає науковець, важливим є науково-практичне осмислення правової природи грального бізнесу в Україні, який врегульовується нормами адміністративного, господарського, фінансового й цивільного права. Вчений приходить до висновку про необхідність формування в системі права України нового правового інституту фінансового права, який би врегульовував відносини в процесі організації та проведення азартних ігор в Україні [3, с. 14].

IV. Висновки

Виходячи із зазначеного, уявляється можливим визначити, що гра як явище виникла на певному етапі цивілізації. Тривалий час розвитку ігор призвів до їх урізноманітнення – появи нових та модифікації існуючих. Азартні ігри, як різновид ігор взагалі, спочатку були поодиноким явищем, яке викликало зацікавленість певних громадян спільноти, однак у подальшому суспільний інтерес до них значно виріс, що призвело до формування та становлення грального бізнесу як виду підприємницької діяльності з

відповідним правовим регулюванням діяльності.

Азартні ігри як соціальне явище були досліджені фахівцями різних сфер наукової діяльності, насамперед, з позицій юридичних наук, психології, філософії, соціології, культурології. Висвітлення суспільного явища, зокрема азартних ігор, в історико-правовому контексті сприяє пізнанню сучасності в причинно-наслідкових зв'язках. Результати дослідження дають можливість визнати, що сфера азартних ігор являє собою складне суспільне явище, яке потребує належного державного контролю на основі виваженого сталого законодавства.

Висновки правників і світовий досвід свідчать, що за умови жорсткого регулювання та системного контролю галузі азартних ігор, податкові надходження від діяльності стають суттєвим джерелом поповнення державного бюджету й бюджету органів місцевого самоврядування, хоча регулювання певної сфери суспільних відносин не можна звужувати лише до фіскальної політики.

Заборона діяльності з організації та проведення азартних ігор не вирішує проблему, а лише консервує її. За таких обставин варто ставити питання щодо соціальної ціни заборони грального бізнесу. По-перше, ринок азартних ігор продовжує нелегально функціонувати в Україні, незважаючи на заборону здійснення зазначеного виду діяльності, збільшуючи кількість залежних від азартних ігор осіб. До речі, Міжнародний класифікатор хвороб містить хворобу "Патологічна схильність до азартних ігор", яка має об'єктивні прояви, що можуть бути діагностовані лікарями-психіатрами. До законодавства України були внесені зміни про можливість суду обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає азартними іграми [12]. По-друге, неможливість держави вирішити проблему шляхом забезпечення виконання закону про тимчасову заборону діяльності з організації і проведення азартних ігор та розроблення і прийняття спеціального законодавства для здійснення діяльності в гральних зонах посилюють недовіру суспільства до держави. Однак і суспільство має нести відповідальність за бездіяльність органів державної влади, які наділені правом і зобов'язані сприйняти вирішення питання.

Відтак, в Україні існує нагальна потреба в системному врегулюванні сфери азартних ігор спеціальним законом, який повинен, з одного боку, легалізувати діяльність, яка на сьогодні знаходиться в тіні, і повністю заборонити яку практично неможливо, а з іншого – захистити населення від шкідливого впливу азартних ігор й обмежити доступ до них широким верствам населення. Вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері

грального бізнесу, на наш погляд, можливе шляхом прийняття єдиного комплексного законодавчого акту про азартні ігри, який має наблизити українське законодавство до загальноєвропейських стандартів.

Список використаної літератури

1. Берекет В.М. Административно-правовое регулирование игорного бизнеса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В.М. Берекет. – СПб., 1998. – 250 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы : пер. с англ. / Э.Берн. – М. : Фаир-Пресс, 2002. – 480 с.
3. Гетманцев Д.О. Азартна гра в Україні та за кордоном. Нарис сучасної теорії правового регулювання ігор на гроші : монографія / Д.О. Гетманцев. – К. : СЕЕМ Принт, 2008. – 209 с.
4. Дигесты Юстиниана : пер. с лат. / отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М. : Статут, 2002. – Т. II. Книга одиннадцатая. Титул V. – 589 с.
5. Дорогих В.М. Адміністративно-правове регулювання грального бізнесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.М. Дорогих. – Ірпінь, 2004. – 197 с.
6. Игровой бизнес : пер. с англ. и фр. / ред.-сост. А.В. Пурник. – М. : НВЦ “БиблиоМаркет”, 1994. – 208 с.
7. Леготкин В.Д. Уголовная ответственность за организацию азартных игр и предупреждение преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.Д. Леготкин. – Свердловск, 1993. – 20 с.
8. Лохвицкий А.В. Курс русского уголовного права / А.В. Лохвицкий. – СПб., 1867. – 435 с.
9. Майданик Н.І. Договори азартної гри в цивільному праві України : монографія / Н.І. Майданик. – К. : Юстиніан, 2007. – 264 с. – (Серія “Аномалії цивільного права”).
10. Матин О.В. Гражданско-правовое регулирование игр и пари : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.В. Матин. – М., 2006. – 205 с.
11. Павлюкова Т. Бизнес казино / Т. Павлюкова // Крупье. – Ростов н / Дону : Феникс, 2000. – С. 133–134. – (Серия “Учебный курс”).
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження цивільної дієздатності осіб, які зловживають азартними іграми: Закон України від 22 лютого 2012 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 2012. – № 42. – Ст. 522.
13. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 травня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 536.
14. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.
15. Фрейд З. Влечения и судьбы влечений / З. Фрейд // Психоанализ. – 2003. – № 1. – С. 20–21.
16. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статьи по истории культуры / пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова ; коммент. Д.Э. Харитоновича – М. : Прогресс–Традиция, 1997. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2013.

Капитаненко Н.П. Азартные игры как общественное явление: историко-правовой аспект

В статье проанализированы и обобщены научные подходы относительно понимания азартных игр как общественного явления.

Ключевые слова: азартные игры, общественное явление, игорный бизнес, историко-правовой аспект, законодательство.

Капитаненко N. Gambling as a social phenomenon: historical and legal aspects

This article is dedicated to the study of scientific approaches to understanding gambling as a social phenomenon that has provided an opportunity to explore the multifaceted and ambiguous social phenomenon as gambling, to define and summarize the concept for their understanding to create a balanced national legislation on the regulation of relations in the field of gambling.

Relationships of gambling not often been the subject of legal scholars research in Soviet times because of their ban, but from the second half of 80's of the twentieth century, when gambling in our country began to revive, and then in the early 90s was legalized, the interest of researchers for a new legal phenomenon grew, as evidenced by scientific work of national experts.

The result revealed that the game as a phenomenon occurred at a certain stage of civilization. Gambling is a kind of game at all, had a narrow range of interests, but further public interest in them has increased significantly, leading to the formation and establishment of gambling as a form of business with the appropriate legal regulation of activity.

Scientific findings and international experience shows that if strict regulation and system control area gambling tax revenues are an important source of replenishment of the state budget and local

government budgets. Prohibition of the organization and conduct of gambling does not solve the problem, but only perpetuates the phenomenon, increasing the number of people dependent on gambling and enhancing public confidence in the government.

Thus, in Ukraine there is an urgent need for systemic regulation of gambling by a special law that would, on the one hand, legalize activities which today is in the shade and completely deny that almost impossible, on the other hand – to protect people from the harmful effects of gambling and limited access to the general population. Improvement of national legislation on gambling, in our opinion, is possible by adopting a single comprehensive piece of legislation on gambling, that would approach Ukrainian legislation to European standards.

Key words: gambling, social phenomenon, gambling, historical and legal aspects, legislation.